

Vegyesek.

Jelentés

az erdélyi muzeum-egylet megbizásából a Prelukai kristályos palatömegben stb. eszközölt kőzet- és ásványgyűjtő kirándulásaim eredményeiről.

Dr. Primics Györgytől.

A kristályos palaközetek azon tömege, mely Magyar-Lápostól északnyugatra, a Lápos folyó és a Kapnik patak egyesülése által bezárt szegletben terül, és a melyen Ó- és Uj-Preluka, valamint a Gropa nevű hegyi községek fekszenek az erdélyi muzeum-egylet kőzet- és ásványgyűjteménye ez ideig csak Macskamezről származó néhány vasérc- és kőzetdarabbal volt képviselve. E miatt a múlt év nyarán több hetet igénybe vevő kirándulásom alkalmával a prelukai kristályos pala szigetét számos izben keresztül-kasul járva, annak minden nevezetesebb pontjáról s minden feltűnőbb kőzetváltozatából, a lehetőségig ép kőzetdarabokat szedtem össze, melyek most kellően formálva, a muzeum-egylet gyűjteményében kiállítva vannak. Hasonlóképpen több izben kerestem fel a macskamezői és a kohópataki vasércztelepeket s e nevezetes érczeknek összes változataiból is tanulságos és tetszetős darabokat igyekeztem beszerezni. Összesen 69 darab kőzettel és 37 darab ásvánnyal gyarapítottam ez alkalommal az erdélyi Muzeum-Egylet ásvány- és kőzettani gyűjteményét.

A prelukai kristályos palasziget szélében hosszában kizárólag csak a kristályos palák csoportjába tartozó kőzetrétegekből van fölépítve, a melyeket, kivált a tömeg keleti felében, sok helyen eocénbeli homokkövek és conglomeratok borítanak. E geológiai viszonyokból kifolyólag a gyűjtött kőzetanyag is túlnyomóan a kristályos palaközetek különböző változatait, néhány darab homokkővel stb., foglalja magában.

Az összegyűjtött kristályos palaközetek közt pusztá szemmel a következő változatok különböztethetők meg:

1. Gneiszok. Igen tetszetős külsejű palás kőzetek; különböző szöveteük és ásványos alkatuak. Nevezetesen megkülönböztethetők köztük:

a) Pegmatitos gneiszok, melyek túlnyomóan jókora földpát szemek és alárendelt muscovit csillám lemezek keverékéből vannak alkotva. Gyakran turmalint és néha gránátot is tartalmaznak; egy izben rutil is találtatott bennök. E gneiszok kisebb darabokban a pegmatitos gránithoz családásig hasonlítanak.

b) Kétszillámu, apró szemcsés és vékony palás gneiszok, a prelukai kristályos tömegben a legelterjedtebb kőzetek. Rendesen fehér és fekete csillám, quarcz és földpát egyenlő mennyiségű keverékéből állanak; de gyakran túlnyomó bennök a muscovit.

2. Csillámpalák. A prelukai kristályos sziget csillámpalái Erdély területén a legszebbek. Általában fehér és fekete csillám meg quarcz keverékéből vannak alkotva; a gránát alig hiányzik belőlök, a staurolith gyakori, néha a kyanit is előfordul bennök. Kiváló szépek azon változatai, melyekben a fehér csillám túlnyomó nagy lemezekben van kifejlődve.

3. Amphibolpalák és gneiszok, rendszeren igen finom amphibolrostok halmazai, melyekben apró quarcz szemcséken kívül itt-ott földpát szemcsék és néha apró gránát és epidot szemcsék is fölismerhetők.

4. Chloritpalák; általában alárendelten fordulnak elő. Igen finom chlorit pikkelyek és quarcz szemcsék keverékének látszanak.

5. Mészcsillámpalák, számos változatban fordulnak elő, melyek közt azok a legszebbek, a hol a fekete és a bronzszínű csillám pikkelyek vékony rétegekben vannak csoportosulva. Ezek mint dísz- és műipari kövek figyelmet érdemelnek. E palák egy felől átmehetnek a kristályos palás mészkövekbe, másfelől oly csillámpalákba is, a melyekben két színű csillám, gránát, sőt néha a staurolith is előfordul.

6. Mészpalák vagy palás mészkövek. A prelukai kristályos tömegben több helyen igen vastag telepeket alkotnak. Színök szürke, szürkés és hófehér; néha finomszeműek és kissé dolomitosak, máskor kristályos közép szemcsések. Több oly változata is előfordul, a melyek márvány gyanánt asztaltábláknak, siremlékeknek stb. czélszerűen alkalmazhatók. E kristályos mészpalákban, s főleg a dolomitos változatokban, elég gyakori a tremolit szürkés és fehér kristályokban, vagy pedig kristálycsoportokban és kristály halmazokban. Néha zöldes vagy zöldesbarnás amphibol csomókat is tartalmaznak; egy helyen (Szelnicze környékén) borsókö tömegek is előfordulnak benne.

7. Vaspátos meszes csillámos palák; csak a macskamezői és a kohópataki vaskőtelepekben és közelökben fordulnak elő. A vasércztelepek minden valószínűség szerint e palák átalakulása folytán jöttek létre.

Ennyi az, a mit a gyűjtött anyag petrographiai viszonyaira vonatkozólag, ez alkalommal czélszerűnek véltem elmondani.

Közelebbi időkben dr. Hofmann Károly m. kir. főgeológus úr a prelukai kristályos pala szigetet behatóan átvizsgálta és geologiailag térképezte. Az 1885 évről a geologiai felvételeiről szóló jelentésében*) részletesen ismerteti a prelukai kristályos sziget geologiai viszonyait és tektonikáját is. E körülmény a gyűjtött geologiai anyag becseit hathatósan növeli.

*

Nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy az archeologiai tudománnyal foglalkozó szakferiai figyelmét föl ne hívjam a Felső-Szöcs (Szolnok-Doboka megye) község határában lévő őstemetőre.

Prelukai kirándulásaim alkalmával egy izben M.-Lápos járási szolgabíró, Gajzágó M. úrral a Czibles aljába indultam. Utközben, Szöcs községben, Szabó L. gazdatiszt úr figyelmeztetett minket, hogy községök mellett egy helyen régi

*) A m. kir. földtani intézet évi jelentései 1885. évről.

cserép edények és a község felső határában régi kőhalmok fordulnak elő. Ennek következtében én utitársamtól elválva, Szabó úr készséges és szives támogatásával, a kijelölt helyeken próba ásásokat rendeztünk.

F. Szócs község felső határában, Tábornak nevezett terjedelmes, főnlapályszerű térségen egy helyen, sorban elhelyezett több kisebb kőhalom, vagy helyesebben kőrakás látható, melyeknek legnagyobb része már jó vastagon televényes gyepvel van benőve. Egy ily kőrakás mellett egy rég beomlott kút nyoma is észrevehető. Közelmúlt időkben e helyen, nem tudom mily célból, mély sánczot ástak s a kihányt földben számos régi cseréptöredéket találtam.

A kőhalmok néhányát széthányattuk és helyén ásatva mindenütt számos cserépurna töredéket és égetett csonttörmeléket találtunk. Az urnák e helyeken kivétel nélkül mind szétlapított és töredezett állapotban vannak, hihetőleg a rájuk nehezedett kőrakások miatt. Ugy látszik, e kőhalmak alá egy s ugyanazon időben több egyént temettek el egyszerre.

Közvetlenül F. Szócs község felett, egy terraszszerűen kiemelkedő part szélének hosszában is, számos cserépurna található a televényes gyep alatt csekély mélységben. Itt az urnák egymástól csekély távolságban sorokban és kavicszal kirakott gödrökben vannak elhelyezve. Nagy ügyelet mellett e helyen még egészen ép urnákat is ásathattunk ki, de ezek is már összeviszta repedezettek s nagyon mállékony állapotban vannak; ezek miatt a szabad levegőn hamar széthullanak. E helyen rendszeresen kettős urnák fordulnak elő: egy nagy külső, disztelen felületű, mely gömbszelethez hasonló fedővel van betakarva és ebben elhelyezett belső urna. Ez utóbbi mindig, a fazekas művészet igen fejlett állapotára mutató, díszítésekkel van ellátva. A nagy külső urna hamuval kevert égetett csonttörmeléket, a díszes belső urna csupán hamut tartalmaz. Egy ily kettős, de számos darabra széthullott egész urnát az erdélyi muzeum-egylet gyűjteménye számára is hoztam.

*

Prelukai kirándulásaim befejezése után, a kir. magy. Természettudományi Társulat megbízásából hónapokon át foglalkoztam a Csetrás-hegység (erdélyi Érczhegység egy része) geologiai és bányageologiai tanulmányozásával. Tudván azt, hogy az erdélyi muzeum-egylet kőzetgyűjteményében e vidék igen hiányosan van képviselve, kirándulásaim alkalmával az anyaggyűjtést úgy intéztem, hogy minden nevezetesebb pontról, és az összes kőzetfajokból és változatokból az erdélyi muzeumnak is jusson egy-egy példány. Ez alkalommal a muzeum kőzettani gyűjteményét 84 darabbal gyarapítottam. Ezen anyag, mely közt a Csetrás hegység geologiai alkotásában szereplő összes geologiai képződmények képviselve vannak, jelenleg egy külön szekrényben van kiállítva. E gyűjtemény a következő kőzetfajokat foglalja magában:

Melaphyros kőzetek: diabas porphyritok, melaphyrok, manduláskövek.
Dioritok.

Porphyrok: quarcz- és quarczmentes porphyrok.

Trachytos kőzetek: dacitok, amphibol-andesitok, perlit.

Szirtes mészkő.

Palás agyag és
Opálosodott fadarab.

Ugy a prelukai kristályos palaközeteknek, mint a Csetrás hegység imént felsorolt közetfajának beható petrographiai tanulmányozása folyamatban van.

Jegyzőkönyvi kivonatok a megtartott szakülésekről.

a) Az 1887. évi február hó 11-én Dr. Entz Géza elnöklete alatt tartott szakülésen három szerzőtől következő tárgyak terjesztettek elő.

1) Dr. Pachinger Alajos a harmadik emberi taeniáról, a *Taenia nana*-ról értekezik. Előadásában kiemeli, hogy azt először Egyiptomban, később Belgrádban, és utóbb Siciliában is észlelték, és pedig nagyobb mennyiségben is. Ismerteti az egész férget és annak pathologicus jellegét, s végre mikroszkopikus praeparatumokban s borszeszben is, az egész férget bemutatja.

2. Téglás Gábor „Az erdélyi medencze őstörténelméhez“ című terjedelmes dolgozatát ismertetvén a titkár, azt közlésre ajánlja (l. a jelen füzetben első részét).

3. Dr. Koch Antal előadja, hogy a múlt nyáron a m. kir. Földtani Intézet megbízásában folytatta Erdély északnyug. részének részletes földtani fölvételét, még pedig a Kolozsvár és Torda közt fekvő területen, melyből összesen 11.013 □ mfdet v. 633.476 □ km.-nyit járt be és kutatott át. Bemutatja az eredeti fölvételi lapokat, valamint azoknak reducióját az 1: 75,000 mértékű specialis térkép illető lapjára és kutatásainak eredményei közül kiemeli különösen a kővetkezőket. A gyalú havasokban előforduló, eddigelé talkpalának hitt kőzetről kimutatja, hogy az *sericit* pala, s hogy az egész lefutásában érczartalma által tűnik ki. A gyalui havasok kristályos paláihoz dülő felső krétakori rétegekben Szt. László vidéken gyönyörű fehértarka vörös hippuritmészkövet (*Hippurites organisans*-fajjal) fedezett fel, mely csiszolt állapotban a legszebb salzburgi márvánnyal vetekedik. A feleki hegy fensikját alkotó homokkőgolyós rétegeknek eddigelé bizonytalan geologiai korát szerencsés kővületelemek alapján végleg felső neogén-nek (szármát emelet) határozza meg. Túr mellett a mezőségi rétegek gyps-telepeiben nagy bőségben fehér rostos cöléstint fedezett fel, mely ipari cölökra is értékesíthető volna. Végre kiemeli a feleki rétegeknek (a speciális kolozsvári homokkő-gömbökkel) azt a sajátosságát, hogy a feleki magaslát szegélyétől kezdve minden irányban, de különösen a Szamos völgybe, le Kolozsvár széleig, régi időtől fogva sokszorosan lecsuszamodtak és ily módon az új kórházi telep és a múzeum-kert terraszán a jóval ifjabb negyedkori Szamos-kavics telep fölé kerültek. Az új bonczatani intézet mellett foganatosított föld- és vízvezetési munkálatok alkalmával világosan lehetett észlelni a rétegeknek ezen teljesen fölforgatott helyzetét.

b) 1887. évi márczius 11-én a Dr. Entz Géza elnöklete alatt megtartott szakülésnek tárgyai voltak:

1. Dr. Entz Géza: Adatok az *Amoebák* finomabb szervezetének ismeretéhez.